

Hyödyllisiä hakemistoja

Index Agricolaensis I-II. Päätoimittaja ESKO KOIVUSALO. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11, Helsinki 1980. 879 s.

ANDRUS SAARESTE *Eesti keele mõistelise sõnaraamatu indeks. Index du dictionnaire analogique de la langue estonienne d'Andrus Saareste.* [Toimittanut VALTER TAULI.] Finsk-ugriska institutionen, Uppsala 1979. 506 s.

Suomenkielisen kirjallisuuden peruskivi on Mikael Agricolan tuotanto, laajuudeltaan (teosten v. 1931 julkaistun näköispainoksen mukaan laskettuna) lähes 2 400 sivua. Tutkimushaasteita se antaa moneen suuntaan: siitä riittää yhä ammentamista varsinkin kielen, kirjallisuuden, kansanperinteen, historian ja teologian tutkijoille. Suomen kielen menneisyyden selvittämisessä Agricolan teokset ovat tietenkin keskeinen aineslähde, jota kukaan alan harrastaja ei voi jättää huomiotta.

Agricolan teosten kielitieteellinen hyödyntäminen on kuitenkin ollut yleensä hidasta ja työlästä. Tavallisesti tutkija on joutunut kokoamaan aineistonsa lukemalla tekstejä (tai tekstit) läpi ja poimimalla häntä kiinnostavat tapaukset sitä mukaa kuin ne tulevat vastaan. Agricolan sanaston tutkimuksessa ovat arvokkaana apuna tosin olleet vanhan kirjasuomen sanakirjan tarpeiksi poimitut sanakokoelmat, mutta ne eivät ole olleet aukottomia ja niitä on voinut käyttää vain arkistossa.

Nyt on — erityisesti sanaston mutta osittain myös morfologian ja syntaksin tutkimuksen osalta — tilanne muuttunut, kun Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on julkaissut Agricolan teosten täydellisen saneluettelon. Tämä kaksiosainen teos, *Index Agricolaensis*, on syntynyt tietokonetekniikan sovelluksena: Agricolan teosten jokaisen saneen joka esiintymä on lävistetty reikäkorttiin, ja tietokone on aakkostanut saneet. Luetteloon on lisäksi merkitty numerotunnuksella kunkin saneen (tai paremminkin sanetta edustavan kirjainjonon) kaikki esiintymiskohdat. Näin siis jokaista

Kirjallisuutta

esiintymää vastaa luettelossa numerotunnus. Esiintymien paikat on ilmaistu rivin tarkkuudella.

Aakkosjärjestys perustuu Agricolan teoksissa käytettyyn ortografiaan, mistä johtuu, että samojen sanojen eri tavoin kirjoitetut variantit ovat voineet joutua kauaskin erilleen. Niinpä esim. sanetta *kunnia* edustava kirjainjono CUNNIA on sivulla 69, KUNNIA puolestaan sivulla 283; kirjoitusasu SAMAN on sivulla 511 mutta SZAMAN sivulla 587 jne. Merkityksiä ei sanojen ryhmittelyssä ole otettu huomioon, joten homonyymejäkään ei ole voitu erotella; esim. COCHTA 'heti, paikalla' esitetään samassa yhteydessä kuin COCHTA 'kielt. prees. verbistä *kohdata*' jne. Luettelo on siis nimenomaan hakemisto, ei sanakirja, jota voisi käyttää Agricolan teoksista riippumatta. Tulevaa vanhan kirjasuomen sanakirjaa se täydentää erinomaisesti.

Tavalliseen tapaan saneiden alusta lukien aakkostettua luetteloa seuraa käänteisluettelo, jossa saneet esitetään aakkostettuina lopustaan lähtien. Käänteisluettelossa ei enää mainita saneiden esiintymispaikkoja vaan sen sijaan ilmoitetaan, miten monta kertaa kukin sane (kirjainjono) Agricolan tuotannossa esiintyy. Koska aakkostettuina ovat nimenomaan saneet ja nämä esiintyvät tekstissä eri taivutusmuodoissa, perätysten ovat ryhmittyneet ortografisesti samaloppuiset taivutusmuodot, eivät esim. samoihin johdinaineksiin päättyvät sanat kuten tavanomaisissa käänteissanakirjoissa. Agricolan saneiden käänteisluettelo sopiikin hyvin apuneuvoksi taivutusopin ja siinä määrin syntaksinkin tutkimukseen kuin syntaktiset rakenteet voidaan tunnistaa taivutusmuotojen perusteella.

Index Agricolaensiksen ilmestyminen on merkkitapaus, siksi paljon se helpottaa vanhan kirjasuomen tutkimusta. Kiitokset teki-
jölle!

Andrus Saaresten neliosainen, yhteensä 4 928-palstainen käsitesanakirja »Eesti keele mõisteline sõnaraamat» (EKMS) ilmestyi Tukholmassa alkujaan 22 vihkona v. 1958—1968, viimeisten vihkojensa

osalta siis Saaresten kuoleman (1964) jälkeen. Se on viron kielen tähän mennessä laajin sanakirja, todellinen thesaurus, jossa saavat sijansa käsitepiireittäisessä järjestyksessä paitsi viron murteiden sanavarat levikitiedoin valaistuna myös vanhan kirjaviron sanasto ja keskeinen osa tämän vuosisadan kirjaviron sanastosta. Teoksen käyttöä helpottamaan on Upsalassa v. 1979 ilmestynyt aakkosellinen hakemisto, jonka päätoimittajana on ollut Valter Tauli ja muina toimittajina Johannes ja Raimo Raag. Hakemistossa esitetään kaikki EKMS:ssa puolilihavalla painetut hakusanat ja lisäksi hakemiston johdannossa puheena oleva osa (EKMS:ssa suluissa mainituista) murrevarianteista. Homonyymiset hakusanat on eroteltu joko ilmaisemalla vartalovokaali (esim. *kapp*, *-i*; *kapp*, *-a*) tai jos kokonaiset paradigmamat ovat yhtäläisiä, esittämällä hakusanan jäljessä jokin semanttinen viite. Myös polyseemisten sanojen merkityksiä on eroteltu tällaisin viittein, ei kuitenkaan säännöllisesti. Varsinaisia merkityksiä hakemisto ei sisällä.

Vironkielisten hakusanojen lisäksi hakemistossa on omat luettelonsa EKMS:n ranskankielisistä selitesanoista, kirjallisiin lähteisiin viittaavista lyhenteistä, paikannimilyhenteistä (joista usein ilmenee paitsi pitäjä [*kihelkond*] myös kylä tai *vald*), muista sanakirjateknisistä lyhenteistä ja kielenoppaista, joilta Saareste on saanut sanakirjaansa murreaineksia. Lisäksi on lueteltu kohdat, joissa esimerkistönä on sananlaskuja. Varsinkin lähdekirjallisuuteen viittaavien lyhenteiden tulkitseminen on vaatinut hakemiston toimittajilta todellista salapoliisin työtä, kun Saaresten jäämistössä ei ole ollut valmista lähdeluetteloa. Lähes kaikki lyhenteet on kuitenkin saatu tulkituksi. Vain jokunen harva hämärä kohta on jäänyt paikannimilyhenteidenkään luetteloon. Hakemiston lopussa on vielä luettelo EKMS:n paino- ja muista virheistä.

Aakkosellinen hakemisto on erittäin tarpeellinen ja tervetullut apuneuvo EKMS:n käyttäjille. Vasta sen ilmestyttyä on Saaresten jo v. 1914 aloittama suuri sanakirjahanke lopullisesti toteutunut ja pääsee täydessä mitassaan hyödyttämään tutkimusta.

Tapani Lehtinen